

РЕЦЕНЗИЯ

от проф. д-р Цанка Златева Попзлатева

Су „Св. Климент Охридски“, ФНОИ, катедра Логопеди

на дисертационен труд за присъждане на образователната и научна степен „доктор“ в област на висше образование 1. Педагогика
професионално направление 1. 2. Педагогика (Специална педагогика – Логопедия)
докторска програма Логопедия

Автор: Николета Филипова Йончева

Тема: . „Семейно-медирана ранна интервенция при деца със затруднения във функционалната комуникация и адаптивните умения“.

Научен ръководител: . проф. д-р Цветанка Луканова Ценова

1. Общо описание на представените материали

Със заповед № № РД 38-203/26.04.2021 на Ректора на Софийски университет „Св. Климент Охридски“ (СУ) съм определена за член на научното жури за осигуряване на процедура за защита на дисертационен труд на тема „Семейно-медирана ранна интервенция при деца със затруднения във функционалната комуникация и адаптивните умения“, за придобиване на образователната и научна степен ‘доктор’ в област на висше образование 1. Педагогика, професионално направление 1. 2. Педагогика (Специална педагогика – Логопедия), докторска програма „Логопедия“.

Автор на дисертационния труд е Николета Филипова Йончева – докторантка в задочна форма на обучение към катедра „Специална педагогика и логопедия“ с научен ръководител проф. д-р Цветанка Луканова Ценова от СУ „Св. Климент Охридски“.

Представеният от Николета Филипова Йончева комплект материали на хартиен носител е в съответствие с Чл.36 (1) от Правилника за развитие на академичния състав на СУ.

2. Кратки биографични данни за докторанта

Николета Йончева е завършила национална гимназия за хуманитарни науки и изкуства „Константин Преславски“ в гр. Варна през 2006 г. и през същата година започва висшето си образование в СУ „Св. Климент Охридски“ като студент в бакалавърска програма по Специална педагогика (Слухово-речева рехабилитация). Следва избор на магистърска програма „Логопедия“, а от 2016 г е докторант в задочна форма на програма „Специална педагогика-Логопедия. Докторанката има добра езикова подготовка и знания по английски, руски и гръцки език.

Познавам Николета Йончева като студент в бакалавърската програма по Слухово-речева рехабилитация, който демонстрираше ярко своя познавателен интерес и нагласа за включване във всички възможни научно-изследователски, терапевтични и образователни дейности, тясно обвързани с практиката, с реалните дефицити и възможности на деца и възрастни с проблеми. Участвала е активно в ръководен от мен 2-годишен научно-изследователски проект с продукт „Мултимедиен жестов речник за деца“ 2008-2010, който сложи начало на съвременния прогрес в образователните и терапевтични ресурси на приобщаващото образование. В този период придоби опит като жестов преводач и актьор в театър “МИМ -АРТ” на Сдружение “Тишина”. Започна също и нейната практика като специалист по слухово-речева рехабилитация, логопед и арттерапевт на деца със слухови проблеми. От 2012 до 2015 г. нейната професионална реализация се разширява чрез педагогическите, социалните и логопедични практики в детска школа, а от 2013 до този момент е логопед, терапевт, обучител към фондация „Карин дом”. Тук стартира нейния интерес към терапевтичните ефекти на Семейно медираната интервенция, който се превърна в главен изследователски проблем, проучван в рамките на настоящата дисертация.

3. Актуалност на тематиката и целесъобразност на поставените цели и задачи

Тематиката е изключително актуална в контекста на конструктивистката теория за факторите в психическото развитие (невроконструктивизъм, когнитивен конструктивизъм и социален конструктивизъм), върху които се опира философията на приобщаващото образование и активните усилия на образователните политики и практики да оптимизират потенциала на социалния фактор в неговите взаимодействия с вътрешните (биологически и психологически) условия на децата на всеки възрастов стадий.

Дисертацията е разработена в областта на специалната педагогика – логопедия, която фокусира рисковите фактори за нарушенията на речевия механизъм и езиковите компетентности в хода на психическото развитие с цел превенция и терапия.

Предмет на дисертационното изследване са външните фактори и по-конкретно взаимодействието между семейството и превантивно-терапевтичните стратегии, базирани на общото познание за функционалната комуникация „дете – родител“ в ранна и предучилищна възраст

Целта и задачите на дисертационното изследването са насочени към извеждане на теоретични и емпирични аргументи за ефективността на терапевтична стратегия за подобряване на функционалната комуникация на децата с тяхната близка социална среда чрез специализирани обучения на родителите– „семејно медирана интервенция“.

4. Познаване на проблема

Теоретичната постановка на изследването демонстрира, че докторантката е проучила проблематиката задълбочено и е успяла логично са го изложи в базовите структурно-семантични измерения. Библиографията съдържа 140 заглавия на кирилица и латиница и интернет страници, в които преобладават съвременни източници. Това е условие за очертаване на съвременните проекции на изследователите във възрастовата психология, психолингвистиката на развитието, логопедията и специалната педагогика. Литературните източници са анализирани тезисно и се представят дискусии с критично и творческо отношение към идеите представени в теоретични концепции, становища на конкретни автори и резултати от емпирични изследвания.

5. Методика на изследването

Методиката за събиране на емпирични аргументи в подкрепа на главната теза на докторантката е добре осмислена на всички равнища на същинското научно изследване. Направен и избор на миксирана количествено-качествена стратегия и интегриране на сравнително експериментално изследване. Формулираните задачи и хипотези отразяват по системен начин йерархията от изследователски дейности и очаквани резултати. Статистическите методи отговарят на съвременните изисквания за проверка на валидност и обективност на научните обобщения.

Тези характеристики на методиката в собственото емпирично изследване позволяват постигане на набелязаната цел и постигане на научно обосновани и адекватни отговори на актуални за теорията и практиката въпроси за овладяване на социалния фактор в детското езиково-речево развитие, поставени в дисертационната разработка.

6. Характеристика и оценка на дисертационния труд

Дисертационният труд е представен в обем от 151 страници, като са диференцирани три основни глави, Увод, Изводи, Приложимост на резултатите, Заключение, Библиография, които представят по логичен начин съдържателните аспекти на дисертацията.

Уводът насочва към добре обоснованата актуалност на изследователската проблематика от теоретична позиция и идентифицираните потребности на реалната образователна и терапевтична практика от стимулиране на функционалната комуникация на децата от ранна и предучилищна възраст. Разкрити са аргументи за недостатъчно използвания потенциал на социален фактор – общуването с родителите, който изконно е най-значим за тази възраст, но е със спонтанен характер. Открит е основният изследователски въпрос на дисертацията, насочен към търсене на нови стратегии и практики за подобряване на функционалното общуване

между дете-родител чрез разширяване на родителската информираност и целенасочено изграждане на техните умения за адекватно общуване с детето.

Теоретичната постановка е представена в първа глава. В самостоятелни параграфи са дискутирани позициите на изследователите за овладяването на комуникацията, за комуникативните нарушения в детска възраст и съвременните терапевтични системи за тяхното овладяване и постигане на адаптивно поведение. Особен фокус е поставен върху семейството, като външен социален фактор за прогреса в детското психическо развитие, както и потенциалът на семейно-ориентирания подход в терапевтичните науки за контролираното подобряване на неговото влияние върху интензивно развиващите се детски комуникативни умения.

Докторантката дефинира ясно своето разбиране за понятието „функционална комуникация“ и етапите в нейното онтогенетично развитие, за да демонстрира как именно невербалната комуникация израства от базите на невербалната. Обстойно е анализирана системата от променящите се детски потребности и мотиви, която в постигане на ежедневните цели на рутинни дейности и комуникативни ситуации се превръща в основен двигател за прогреса на системата от комуникативни умения, които осигуряват адаптивно поведение в близката социална среда. Системните връзки между усложняващите се равнища на комуникативните умения в рецептивен и експресивен аспект, добре аргументирани от (Moore & Barton 2014), са дискутирани през погледа на българските и чужди изследователи. и др. Коректна интерпретация на езиковата онтогенеза, представена в трудовете на Ц. Ценова, е творчески обогатена с теоретични постановки и резултати от емпирични изследвания на изследователи в областта на в областта на детската психология, неврокогнитивни науки, психолингвистиката и др. Докторантката умело обосновава, че генезиса на уменията за използване на звучащите езикови символи е в ранната невербална комуникация, но и понятийният апарат, който те обозначават и тяхната семантична база също започва да се изгражда чрез ранните комуникативни взаимодействия, предметно-практически действия и съвместни с родителите дейности.

Проблемите в функционалната комуникация са систематизирани и от позицията на комуникативните нарушения при с различни по характер сензорни и невроразвиитни проблеми. Прегледът обхваща специфични, но и общи за всички категории девиации в функционалната комуникация, които характеризират депривационен тип социална ситуация на детското психично развитие, което е допълнително усложнение за тяхното речево и езиково развитие и адаптивно поведение.

Съществен момент на теоретичния анализ са терапевтичните стратегии, прилагани към детските комуникативни нарушения. В своя анализ Николета Йончева убедително заявява и научно аргументира своята теза, че семейството е водещ фактор за формиране на комуника-

тивни умения, рисков фактор за поява или задълбочаване на комуникативните нарушения, съществен фактор за превенция и преодоляване на комуникативните проблеми в ранна и предучилищна възраст. В специален фокус са семейната констелация, семейните рутини, семейните ритуали, структурираните съвместни дейности с двустранен или много странен характер в комуникативния обмен на идеи чрез невербални и вербални средства. Извлечени са ползите за потенциалното развитие чрез феномените на транзакция на придобитите умения в следващите възрастови стадии. Добре е представена ролята на семейната среда за детското учене, като се подчертава взаимодействието между генетичните предпоставки и социалните въздействия в изграждането на специализирани за говорна и езикова обработка мозъчни структури и функции. В контекста на ученето през целия живот е разгледан и родителския потенциал за придобиване на нови знания и умения за комуникацията с растящо дете, независимо от актуалното състояние на комуникативните проблеми.

Ако децата с типично развитие могат да развият адаптивни умения за комуникация, независимо от вътрешногруповите различия, то тези с нарушения в невербалните комуникативни нарушения, с затруднения в овладяването на слухово-речевия механизъм, с придобиването на езикова компетентност или потребностно-мотивационната страна на социалната комуникация се нуждаят от разширена социална подкрепа, който традиционно се реализира чрез система от методологични подходи, терапевтични програми и специално разработени допълнителни и алтернативни ресурси за целенасочено обучение. Авторката е разгледала както най-популярните, така и по-нови терапевтични програми, внедрени в терапевтичната дейност, насочена към деца с различно по естество комуникативния проблем.

В последните два параграфа на първа глава, докторантката е успяла да представи своя теоретичен синтез, който обединява ресурсите на семейството и тези на терапевтичните ресурси в един общ методологичен подход - „Семейно ориентирана интервенция“ и в един съвместен терапевтичен модел - Семейно-медианата ранна интервенция (СМРИ). Текстът представя главните характеристики на този подход и модел, своя професионален опит, като специфицира и насочва към процес за научно доказване на наблюдаваните ефекти.

Теоретичната постановка като цяло обсъжда концепции, идеи и емпирични факти изследователи, които са дълбоко обмислени, целесъобразно подбрани и аналитично интерпретирани, с ясно изразена личностна позиция.

Втората глава представя експерименталния дизайн на собственото изследване. Тръгвайки от добра формулировка на своята изследователска теза Николета Йончева дефинира по системен начин обекта, предмета, целта, задачите и хипотезите на проучването. Подбраната извадка от 40 семейства и деца с нарушение във функционалната комуникация на възраст от

1г. и 6 м. до 5 г. са сериозна база за научно защитени изводи от извлечената емпирична база чрез подходящ диагностичен инструментариум и специално организиран обучаващ експеримент. Децата с родителите са разпределени в идентични по обем експериментална (ЕГ) и контролна група (КГ).

Описаният обучаващ експеримент включва обучения на родители с децата с комуникативни проблеми (ЕГ) в продължение на 12 месеца, по 11 теми и чрез 2 практически занимания седмично за практикуване на уменията в комуникативна ситуация с рутинен характер, избран от родителя. Диагностичните процедури са приложени в средата и края на обучението, което позволява да се проследи динамиката на промените на индивидуално и групово равнище. Те включват текущи наблюдения (авторът на дисертацията е учител) и частични видеозапис от практическите занимания; авторски структуриран въпросник за родителите; структурирано в 6 области интервю с родителите.

Методите за обработка на първичната информация са контент анализ, методи на дескриптивната статистика и статистическия извод.

Третата глава излага резултатите от изследването под формата на качествен и количествен анализ. След представяне на базовите демографски характеристики на изследваните лица, са изложени резултатите от структурираната анкета, която оценява водеща сфера на детските проблеми, осъзнати от родителите, продължителност на активните взаимодействия в рутинни дейности на ежедневието, характеристиките на интеракциите „дете-родител“, динамиката в средствата за общуване на децата, промените в детското включване в рутинни дейности на семейството, детската мотивация за общуване и адаптивни умения по време на хранене. Проведен е качествен и количествен анализ на динамиката по време на обучението на ЕГ и количествен анализ на различията между ЕГ и КГ във средата и края на обучаващия експеримент, който е основание за статистически защитени изводи за различия и съществен прогрес в ЕГ, което поскрепя научните предположения

Следващия параграф е с фокус върху взаимодействията "родител-дете", регистрирани чрез видеозапис, и подложени на контекст-анализ, и прилагае на статистически процедури за доказване на различията. В логична последователност са изложени резултатите по критериите честота на взаимодействието, честота на детската инициатива, честота на родителската инициатива и прогрес в етапите на езиковото развитие. Използвания емпирично изведен модел на комуникативно развитие от Н. Мооре, който сам по себе си е постижения в психолингвистиката на развитието и задава актуални критерии за оценка на резултатите в дисертационното проучване.

Параграф 3.4. представя обобщените резултати от емпиричните данни, събрани чрез структурирано интервю с родителите.

Предложените от докторантката анализи и дискусии на резултатите са проведени в контекста на нейните научни предположения и са използвани адекватно за извеждане на съответните изводи и приносните моменти на дисертационния труд.

7. Приноси и значимост на разработката за науката и практиката

Подкрепям посоките, в които е направена самооценката на приносите дисертационния труд. В този контекст бих добавила, че тя не само доказва един ефективен модел за предлагане на терапевтично подкрепа при различните категории деца с комуникативни нарушения, но разфакта, че специалните потребности в ранна детска възраст могат да бъдат посрещнати само в естествената семейно общност и тази общност трябва да се научи как да става това от подготвени специалисти с умения да споделят своя професионален опит с младите хора, поели новата родителска роля интуитивно и без практически опит. В теоретичен план се доказва потенциала на разширения и контролиран социален фактор като детерминанта в детското развитие, която може да повлияе върху влиянието на биологичните дефицити, независимо от техния характер и степен.

Безспорни са и научно-приложните приноси, свързани с научно обоснована иновационна терапевтична практика, която се апробира в българските условия и кореспондира на политиките и образователните практики, насочени към приобщаване на всяко дете към социалните общности във взаимодействието с които протича неговото психическо и социално саморазвитие и личностно израстване. Системата осигурява терапевтични условия в реални комуникативни ситуации от детското ежедневие, преодолявайки „лабораторния“ характер на традиционните терапевтични дейности или посещенията на специалиста в семейството. Подобни стратегии са в съответствие с водещата детската потребност от интензивно и смислено общуване с най-близките референтни групи.

8. Преценка на публикациите по дисертационния труд

Представените три научни публикации отразяват същностните характеристики на Семейно-медирана интервенция, практическия опит на докторантката в нейното прилагането като иновационна терапевтична стратегия и нейното вписване във философията на приобщаващото образование.

10. Автореферат

Съдържанието на автореферата отразява семантичната структура на дисертацията. Изготвен е според изискванията на правилниците и излага главните резултати от изследователския процес. Техническото изпълнение е с добри качества.

11. Критични забележки и препоръки (към проведеното изследване и комплект материали).

Критичните ми забележки са по-скоро от техническо естество. Считаю, че във формулировката на целта е нецелесъобразно да се вмъква елемент от начина, по който ще се преследва (т.е. сравнителен подход с експериментална и контролна група).

Използваните методи за статистически анализ не са описани цялостно в етодологията на проучването.

В текста, макар и рядко, но се допуска разговорен тип изказване, което нарушава изискванията към научния стил на изложението (например, „можете да видите, стр. 27 от автореферата“

12. Лични впечатления

Следя образователното и научното израстване на Николета Йончева с особен интерес в контекста на „амбиции и постижения“. Изключително съм удовлетворена от постигнатото разбиране по научен проблем с изключително сложни измерения, от придобитата увереност в приложната стойност на прогреса в неговото решаване, както и професионално самочувствие за ефективност в работата с деца и млади семейства, търсещи подкрепа.

13. Препоръки за бъдещо използване на дисертационните приноси и резултати

Същностните резултати от дисертацията следва да намерят много по-широка популяризация в научното пространство и поставят начало на нов подход в терапевтичните стратегии и възпитателните практики.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Дисертационният труд *съдържа научни, научно-приложни и приложни резултати, които представляват оригинален принос в науката* и отговарят на изискванията на За-

кона за развитие на академичния състав в Република България (ЗРАСРБ) и съответните правилници да неговото прилагане.

Дисертационният труд показва, че Николета Филипова Йончева **притежава** задълбочени теоретични знания и професионални умения по научна специалност Логопедия като **демонстрира** качества и умения за самостоятелно провеждане на научно изследване.

Поради гореизложеното, убедено давам своята **положителна оценка** за проведеното изследване, представено от рецензираните по-горе дисертационен труд, автореферат, постигнати резултати и приноси, и **предлагам на почитаемото научно жури да присъди образователната и научна степен „доктор“** на Николета Филипова Йончева в област на висше образование: 2. Педагогически науки 2.1. професионално направление Специална педагогика (Логопедия), докторска програма Логопедия.

18.06.2021. 20.... г.

Рецензент:

Проф. д-р Цанка Попзлатева

(ак. дл. н. ст. име фамилия)